

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány a Tématerületi Kiválósági Program 2020 (továbbiakban TKP2020) pályázat Nemzeti Kihívások Alprogram keretében megvalósult kutatás eredményeinek összefoglaló írását tartalmazza az oktatás és nevelés speciális pedagógiai területét érintően. A speciális pedagógia integratív válaszai napjaink kihívásaira című projekt keretében a kutatási program alapját a „szükségletközpontú pedagógia” társadalmi szerepének növelése, az iskola és a család világában egyaránt hatékonyan hasznosuló eszközök létrehozása jelentette. A kutatási program részeként a speciális pedagógia eszközei a team tagjai által művelt tudományterületeken kerültek értelmezésre és fejlesztésre. A fejlesztendő eszközök az oktatás számos területére terjednek ki, melyek közül egyesek a fejlesztés (nevelés) gyakorlatában különböző mintákban jelentkeznek együttesen is. Ezeknek az eszközöknek az adott helyzet által megkívánt együttes alkalmazása tovább növeli a nevelésnek és személyesen a nevelőnek is a hatékonyságát. Mindez megjeleníti a speciális pedagógia gyakorlatát, miszerint arra hívja fel a figyelmet, hogy különös hatékonyság rejlik a széles körű megközelítésekben és az eszközök átfogó használatában.

Kulcsszavak: Tématerületi Kiválósági Program 2020, speciális pedagógia, oktatás-nevelés

APSTRAKT

Ova studija „Tématerületi Kiválósági Program 2020” (Program Tematske Izvrnsosti 2020) (u daljem TKP2020) sadrži rezime rezultata istraživanja sprovedenog u okviru potprograma Nemzeti Kihívások Alprogram, koji se odnosi na specijalne pedagoške oblasti obrazovanja i vaspitanja. U okviru projekta „Integrativni odgovori specijalne pedagogije na izazove današnjice”, osnova istraživačkog programa bila je povećanje društvene uloge „pedagogija orijentisana na potrebe” povećavajući svoju društvenu ulogu, stvarajući alate koji se mogu efikasno koristiti i u svetu škole i porodice. U okviru istraživačkog programa, alati specijalne pedagogije su interpretirani i razvijeni u naučnim oblastima koje su članovi tima kultivisali. Alati koje treba razviti pokrivaju mnoge oblasti obrazovanja, od kojih se neki pojavljuju zajedno u različitim obrascima i praksi razvoja (obrazovanja). Kombinovana upotreba ovih sredstava koje zahteva data situacija dodatno povećava efikasnost vaspitanja i vaspitača lično. Sve ovo pokazuje praksu specijalne pedagogije, prema kojoj skreće pažnju na činjenicu da je posebna efikasnost u širokim pristupima i sveobuhvatnoj upotrebi sredstava.

Gljučne reči: Program Tematske Izvrnsosti 2020, specijalna pedagogija, obrazovanje

ABSTRACT

This study summarises the results of research carried out in the context of the Thematic Excellence Program 2020 - National Challenges sub-program (hereinafter referred to as the “TKP2020”) in the specific pedagogical field of education and training. In the framework of the project “Integrative responses of special pedagogy to today’s challenges”, the research was based on the enhancement of the social role of “needs-based pedagogy” and the creation of tools that can be effectively used both in the school and in family world. As part of the research programme, the tools of special pedagogy were interpreted and developed in the disciplines of the team members. The tools to be developed cover many areas of education, some of which are used together in different patterns of development (education) practice. The combination of using these tools, as required by the situation, further enhances the effectiveness of education and the educator personally. All this reflects the practice of special pedagogy, which draws attention to the fact that particular effectiveness lies in broad approaches and the comprehensive use of tools.

Key words: Thematic Excellence Program 2020, special pedagogy, teaching-learning

KATONA KRISZTINA
katona.krisztina@gfe.hu

OKTATÁS ÉS NEVELÉS SPECIÁLIS PEDAGÓGIAI ÖSSZEFÜGGÉSEI EGY KUTATÁS TÜKRÉBEN

*THE SPECIAL PEDAGOGICAL INTERRELATIONS OF
EDUCATION AND TRAINING IN THE LIGHT OF A
RESEARCH*

*SPECIJALNO PEDAGOŠKE VEZE IZMEĐU
OBRAZOVANJA I VASPITANJA IZ UGLA JEDNOG
ISTRAŽIVANJA*

Bevezetés

A speciális pedagógia a pedagógia fogalmát nem szűkítő, hanem éppen ellenkezőleg, annak jelentéstartományát bővítő neveléstudományi-neveléstani kategória. A speciális pedagógia integratív válaszai napjaink kihívásaira **című projekt keretében alapvető célként fogalmazódott meg** a már korábban elkezdett „szükségletközpontú pedagógia” társadalmi szerepének növelését célzó program folytatása az iskola és a család világában egyaránt hatékonyan hasznosuló eszközök létrehozásával, mely eszközök az egyének konstruktív közösségi szerepeit erősítik és hozzájárulhatnak a helyi társadalom jobb működéséhez.

A programban résztvevő tudományos munkatársak, oktatók Pukánszky Béla speciális pedagógia felfogásból indultak ki, miszerint a speciális pedagógia „*a neveléstan (és az annak részét képező oktatástan) gyakorlatának és elméletének évezredek tradícióira épülő, de a jelen világ realitásával és a közeljövő kihívásaival számoló, azokra felkészítő gyakorlatközeli elmélete az emberi fejlődést, kiteljesedést segítő tágabb értelemben vett nevelőtevékenységnek*” (Pukánszky, 2020: 8-9), és építettek Pukánszky azon megállapítására is, hogy „*a speciális pedagógia hangsúlyozottan közösségi orientációjú, de a közösséget a fejlődő egyéniség, az érett személyiséggé váló ember érzékeivel kívánja gazdagítani. Ez a pedagógia egyetemes és befogadó jellegű. Inkluzív a szó legtágabb értelmében, amennyiben különleges figyelemben és méltányos megsegítésben részesíti a fogyatékkal élőket és adottságaik, lehetőségeik teljes kifejlesztéséhez segíti hozzá a kiemelkedő tehetségű, de szociálisan hátrányos helyzetű növendékeket*” (Pukánszky, 2020: 10).

A kutatási program multidiszciplináris volt, amennyiben a speciális pedagógiai eszközöket az Egyetem kutatóműhelyei által művelt tudományterületek szempontjából ha-

tározta meg. Ezt az eszköztárat a program során különböző életkorokra, valamint más és más fejlesztési helyzetekre és célokra terjesztettük ki. A program a speciális pedagógiai eszközeit összesen 17 területen értelmezte, fejlesztette ki. Jelen írás ezek közül 7 terület összefüggéseire kíván rávilágítani a kommunikációs készségek, a kulturális kompetencia fejlesztésében az anyanyelvi nevelés, az idegennyelv-tanítás, valamint a digitális kultúra, a szociális érzékenységre, a közösségi életre, a hazaszeretetre nevelés kérdéseinek, továbbá a gazdasági és pénzügyi nevelés speciális pedagógiai eszközei terén végzett kutatások eredményei alapján.

1. A pedagógus személye, kompetenciái

Az összefüggések feltárásában – az oktatás, nevelés kérdéseit érintő kapcsolódási pontok közül – elsőként a pedagógus személyét, kompetenciáit emeljük ki. Ferenczné Szarvas Anikó kutatásában a kommunikációs készségek kapcsán a pedagógiai kommunikáció vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, különös szerepet szánva a pedagógusok és a diákok, tanulók közötti személyközi kapcsolatoknak. Specialitását abban ragadja meg, hogy ez az információcsere „pedagógiai céloknak alávetett és pedagógiailag szabályozott kommunikáció, intézményesült, többé-kevésbé tervszerűen előkészített és lefolytatott, amelyet a pedagógus irányít” (Ferenczné, 2022, 34). Ferenczné az interakcióra – Buda Béla A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei című, 1986-ban megjelent könyve alapján – átfogóbb kategóriaként tekint, mint a kommunikációra, s erre alapozva a kommunikációs kompetenciát tágabb összefüggésrendszerbe helyezi, az interakciós jártasságok egyik összetevőjeként tekint rá. E téma kapcsán kiemelt szerepet kap a pedagógusjelöltek kommunikációs szemléletének alakítása, személyiségfejlesztésük, olyan kompetenciáik erősítése, amelynek révén aktívabban és sikeresebben tudnak részt venni az interakciókban. A kidolgozott program tárgyalja az interakció sikertényezőit, melyeket levétít egyéni képességekre, készségekre, azaz az interakciós kompetenciára, és ennek fejlesztését hangsúlyozza, részletezi.

Az interakciós kompetencia fejlesztése mellett egy másik fontos kutatási terület volt a projektben a kulturális kompetencia szempontrendszere is, mely az által, hogy a nyelvi-kommunikációs terület szerepét emeli ki a kulturális kommunikációval összefüggésben, szervesen kapcsolódik egyrészt a pedagógus személyiségéhez, másrészt kompetenciáihoz. Katona Krisztina elsőként a kulturális kompetencia részét képező anyanyelv mindennapi életünkben betöltött különösen fontos szerepéről szól, majd azonosítja a téma szempontjából speciális pedagógiai eseteket. A problémák feltárását követően először a felismerés módszereire tér ki, melynek során megfogalmazza, hogy „a nyelvi-kommunikációs fejlődésben megmutatózó atipikus jegyek kiszűrése, noha vannak rá törekvések, intézményes keretek között kellően megbízható, validált tesztekkel hazánkban jelenleg még nem valósul meg. Így 0-3 éves kor között, ha a gyermek nem jár bölcsődébe, akkor a problémák korai felismerése igen nagymértékben a laikus szülők kezében van, az ő tájékozottságukon, gyermekük nevelése iránti elkötelezettségükön múlik a gyermek számára legmegfelelőbb szakember és fejlesztés időben történő megtalálása. Három és hatéves kor között a kötele-

zően bevezetett óvodáztatás következtében azonban a szülők mellett egyre nagyobb szerepet kap a problémák feltárásában az óvodapedagógus személye, kisiskolás korban pedig a tanítóé” (Katona, 2022, 80), majd a fejlesztés, kompenzálás lehetséges módozataiként az anyanyelvi játékokat és az irodalmi alkotásokat jelöli meg. Mindezeknek köszönhetően a kutatás eredményeként egy olyan anyanyelvi nevelési rendszer kereteinek meghatározását valósította meg a kutató, amely a korai beszédindítást segíti elő, ezzel támogatva a nyelvi készségek kibontakozását, a kulturális kompetencia erősítését, valamint az élethosszig tartó tanulás alapjainak megteremtését.

2. A nevelés-oktatás tartalmi kérdései

Az összefüggések feltárásában – az oktatás, nevelés kérdéseit érintő kapcsolódási pontok közül – másodikként a tartalmi kérdések kerülnek fókuszba. Három terület, a hazaszeretetre nevelés, a közösségi életre nevelés, valamint a gazdasági és pénzügyi nevelés speciális pedagógiai eszközei sorolhatók e tárgy körbe.

Horváth Gábor a hazaszeretetre nevelés speciális pedagógiai eszközeiről szóló összefoglaló írásának absztraktjában így összegzi gondolatait: „Magyarország a Kárpát-medencében, Közép-Európában a keleti és nyugati kultúrák törésvonalában helyezkedik el. Sajátos kifejezések, fogalmak alakultak ki az évszázadok alatt, egyházi szimbólumokat tartalmaz címerünk is, amelyek a mai magyar társadalomban kevésbé ismertek. Ha szeretnénk megérteni, hogy minek mi a valódi jelentősége, a katolicizmus ismerete nélkül ez lehetetlen. A probléma összetett, mert nemzedékek nőttek fel úgy a kommunizmus éveiben, hogy semmilyen teológiai tudással nem rendelkeznek. A hitre nevelés mellett elsősorban a Kárpát-medencét kell minél alaposabban megismernünk, megismertetnünk gyermekeinkkel személyes kapcsolatokon keresztül. Közben pedig vigyázni kell arra, hogy a vallás, a nemzeti érzés ne váljon a büszkeség, önérvényesítés forrásává” (Horváth, 2022, 62). E projektem eredményei a hitre nevelés, az Isten szeretetére nevelés kérdésein túl, tágabb értelemben a közösségi életre neveléssel is szervesen összefüggnek, mely témakör a kutatás során szintén vizsgálatra került team munkában. A közösségi életre nevelés speciális pedagógiai eszközeit a munkacsoport abból az alapvetésből kiindulva vizsgálta, hogy „az ember szellemi és lelki értelemben szociális lény. A közösség egyidejűleg életének mind eszköze, mind értelme és célja. Minden emberi cselekedet a csoporthoz, egy adott közösséghez viszonyítva történik. A túlélés előfeltételei a kooperáció és közösségi érzés. Az együttélés vaslogikája alól senki sem tudja magát kivonni. A személyiség fejlődése, az önmegvalósítás csak mintegy az én és a te közötti interakcióként személhető, illetve az összetartozás által strukturált csoportban, közösségben képzelhető el” (B. Kis et al., 2022, 117). A kutatás a közösségi életre nevelés három különböző színterére irányult. Eredményeként B. Kis Attila a közösségi életre nevelés óvodákban alkalmazható módszereit gyűjtötte össze, amelyek a természeti változások megfigyelésén és aktív, teremtő megélésén keresztül a gyermekek identitását, autonóm személyiségét formálják, Soós Zsolt olyan – a keresztény egyházi értékek által inspirált – módszerekkel foglalkozott, amelyek elsősorban a gyermekvédelmi intézményekben segíthetik a közösségek kialakulását és megerő-

sődését, Petróczi Erzsébet pedig kifejezetten a konfliktusokra, a megromlott kapcsolatok helyreállítására irányuló eszköztárat dolgozott ki (vö. B. Kis et al., 2022).

A közösségben való sikeres működés egyik feltétele a gazdasági, pénzügyi kérdésekben való jártasság is. A kutatás egészét tekintve célként fogalmazódott meg az is, hogy értelmezze a speciális pedagógia szempontjából az oktatásra váró gazdasági, pénzügyi készségek kialakítását, aminek az integrált körülmények között sajátos szocializációs, közösségépítő szerepe van. A téma kutatásának kiindulási alapjaként az a megállapítás szolgált, hogy „a hazai felnőtt lakosság pénzügyi műveltsége és kultúrája, pénzügyi tudása csekély” (Árpási et al., 2022, 8), és ennek következtében az intenzív gazdasági változások idején kiemelt szerep jut az iskolai gazdasági és pénzügyi nevelésnek. Napjainkban tehát a köznevelés feladata a gazdasági és pénzügyi alapismeretek átadása, mind formálisan, mind informálisan. A kutatás részeként olyan eszköztár került kidolgozásra, amely különböző életszakaszokban, cselekedtetve, játékos formában teszi lehetővé a pénzügyi ismeretek átadását annak érdekében, hogy tudatosan gondolkodó felnőtt generáció nőjön fel (Árpási et al., 2022).

3. Új tanulás-szervezési eljárások – digitális kultúra

Az összefüggések feltárásában – az oktatás, nevelés kérdéseit érintő kapcsolódási pontok közül – harmadik elemként az új tanulás-szervezési eljárásokra helyeződött a hangsúly. Szabóné Balogh Ágota kutatása során a digitális kultúrára nevelés speciális pedagógiai eszközeinek, a digitális kultúra és a speciális pedagógia kapcsolatának és egymásra gyakorolt hatásának bemutatására vállalkozott, különösen is arra a kérdésre keresve a választ, hogy a digitális kultúrára nevelés lehetőségei milyen szerepet játszhatnak a felső tagozatos tanulók gondolkodásának fejlesztésében, illetve hogy hogyan integrálhatók ezek a technológiák a gondolkodás fejlesztésébe (vö. Szabóné, 2022). Kutatási eredményei egyértelműen azt igazolják, hogy ezek az eszközök hatékonyan járulnak hozzá a tanulók gondolkodásának fejlődéséhez.

Az idegennyelv-tanítás speciális pedagógiai eszközeit vizsgáló munkacsoport az alkalmazható módszerek vonatkozásában „a holisztikus megközelítésre, a vizuális megerősítésre, a multiszenzoros gyakorlásra, illetve általában a differenciált tanításra” (Boros et al, 2022, 171) helyezte a hangsúlyt, továbbá „mivel a vizualitás szerepe többfajta akadályozottság kompenzálásában is kimagasló, a képeskönyvek idegen nyelv pedagógiai alkalmazására” (Boros et al, 2022, 171) is kitértek. Kidolgozott programjuk „kitüntetett célja, hogy a képzésben résztvevők módszertani kultúráját különösen a kooperatív tanulási formák területén szélesítse, mivel ezek a speciális pedagógiát igénylő diákok körében is meghatározóak a tanulási motiváció fenntartásában” (Boros et al, 2022, 171).

Utószó

A fentiekben rövid összefoglalását kívántuk adni a Tématerületi Kiválósági Program 2020 (TKP2020) pályázat Nemzeti Kihívások Alprogram keretében megvalósult kutatás eredményeiről, az érintett 17 tématerület közül kiemelve azokat, amelyek szorosabb értelemben kapcsolódnak az oktatás-nevelés kérdésköréhez. A projekt keretében megvalósult valamennyi tématerület teljes kutatási eredménye, így az írásunkban kiemelt hét területé is, megtalálhatóak a Gál Ferenc Egyetem DELIBERATIONES, című kiadványának 15 (1). számában, mely online az alábbi webcímen: <https://deliberationes.gfe.hu/index.php/deliberationes/issue/view/27> érhető el.

Felhasznált Irodalom

- Árpási Zoltán, Gödör Zsuzsanna, Lestyán Erzsébet, Nyári Csaba, A gazdasági és pénzügyi nevelés speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 8-21. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.8>
- B. Kis Attila, Petróczi Erzsébet, Soós Zsolt, A közösségi életre nevelés speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 117-125. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.117>
- Boros Árpád, Csefkó Mónika, Szilvássy Orsolya, Az idegennyelv-tanítás speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 171-180. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.171>
- Ferenczné Szarvas Anikó, A kommunikációs készségek speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 34-43. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.34>
- Horváth Gábor, A hazaszeretetre nevelés speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 62-72. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.62>
- Katona Krisztina, Az anyanyelvi nevelés speciális pedagógiai eszközei a kulturális kompetencia fejlesztésében (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 73-85. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.73>
- Dr. Pukánszky, Béla (2020): A speciális pedagógia a neveléstudomány rendszerében szerk: Dr. Kozma, Gábor Szeged, Gerhardus Kiadó, 83 p.
- Szabóné Balogh Ágota, A digitális kultúrára nevelés speciális pedagógiai eszközei (2022) DELIBERATIONES, 15 (1). pp. 149-162. <https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.149>